

Papp Kálmán életútja plébánosi kinevezéséig (1886–1925)

Papp Kálmán – szülei¹ harmadik gyermekeként² – Sopronban született 1886. február 28-án. Gyermekkorát feltehetően a család Új utca 19. szám alatti lakásában töltötte. A helyi, belvárosi római katolikus fiúiskolában kezdte meg tanulmányait, majd az 1896/1897. tanévtől a Soproni Római Katolikus Főgimnáziumban folytatta az iskolát. Itt két évben is megkapta a Langecker-féle 50 forintos ösztöndíjat, mint kiváló tanuló és „egy szegény vármegyei hivatalszolga gyermeke”.³ A gimnázium V–VIII. osztályát ugyanakkor a győri bencéseknel, már „győrmegyei növendékpapként” végezte el.⁴ Innen egyenes út vezetett a Győri Püspöki Hittudományi Főiskolára, amelyet 1908-ban fejezett be. Június 29-én szentelték pappá, s Mosonba került káplánnak.⁵ 1912. szeptember 1-től 1920. május 3-ig a Magyar Királyi Állami Főreáliskola közkedvelt hittanára volt. 1920. május 1-től – a kegyúr báró Berg testvérek javaslatára –, Fetser Antal püspök röjtöki plébánossá nevezte ki. A röjtöki plébániáról – Házi Jenő aktív közreműködésével⁶ – 1925. júniusában, mint városplébános tért vissza szülővárosába.

Papp Kálmán hivatástudatából eredő népszerűségét jól jellemzi, hogy Győrből való távozásakor, a Győri Hitoktatók Körének októberi közgyűlésén Winkler Mihály titkár külön napirendi pontban számolt be arról a „... veszteségről, mely a Kört érte Papp Kálmán elnöknek távozásával.”⁷ Soproni kinevezésének alkalmával pedig a győri gimnázium

¹ A Répceszemerén 1853. március 14-én született Molnár Terézia és az 1842. április 30-án, Magyarlakon született Pap Márton 1879. július 24-én kötött házasságot a soproni „dóm”-ban. A házassági anyakönyv szerint a vőlegény a „vármegye huszárja” volt. Papp Márton 1913-ban, Molnár Terézia pedig 1918-ban hunyt el. A másként nem jelölt életrajzi hivatkozások és idézetek a Győri Egyházmegyei Levéltárban őrzött „Papp Kálmán hagyatéka” eddig számozatlan dokumentumai alapján szerepelnek.

² Papp Kálmán nővére – Irén – 1882. szeptember 13-án született Sopronban. Ugyanakkor a család tagja volt az 1874. január 14-én született Papp János is, akit 1882. január 3-án „örökbe fogadtak”. Irén 1955. február 13-án hunyt el Győrött.

³ „A Lampel-kiadóhivatal 5 jutalomkönyvét a tanári kar a kiadóhivatal intentiója szerint, öt jobb tanulónak ítélte oda.” Köztük volt Papp Kálmán III. osztályos tanuló is.

⁴ Az iskola évkönyve szerint „A VIII. osztálybeliek az év folyamán egy-egy nagyobb dolgotat nyújtottak be, melyek közül kiemelkedők... Tompa hazafias lírája, Papp Kálmántól.”

⁵ Mosoni káplánsága idején Frigyes főherceg családjánál nevelőként is működött.

⁶ Házi Jenő és Papp Kálmán bizalmas barátságát jól mutatja 1929–1958 közötti levelezésük. *Varga Imréné*: Dr. Házi Jenő hagyatéka a Soproni Levéltárban. In.: Dominkovits Péter – Turbuly Éva (szerk.): Házi Jenő Emlékkönyv. Sopron, 1993.

⁷ Idézve a Győri Hitoktatók Körének 1920. október 15-én tartott közgyűlésének jegyzőkönyvéből.

tantestületének gratuláló levele azt emelte ki, hogy „... egykori munkatársaid és bennök az egész intézet, igaz örömmel és büszkeséggel fogadja Sopron sz. kir. város törvényhatóságának azon határozatát, amellyel TÉGED a soproni kath. egyház plébánosává választott. Igaz örömmel és egyben hálás lélekkel az Isteni Gondviselés iránt, mert ismeri emberi és papi erényeidet, amelyekkel eddig minden helyen, minden körülmények között oly önzetlenül és oly szeretetreméltóan, a tudás és a szeretet nem közönséges eszközeivel, mint Krisztus szíve szerint való pap és igaz magyar ember töltötted be magasztos hivatásodat.”⁸

Papp Kálmán soproni visszatérését Harsányi Lajos ünnepi szonettel üdvözölte, s kísérelésének zárásaként csak ennyit írt: „Szegény jó szüleid ha megerhették volna soproni felmagasztalásodat!”⁹ Thurner Mihály 1925. július 1-én elmondott üdvözlőbeszédében, mint szülőföldjére megtért soproni polgártársához is szólt az új városplébánoshoz: „Kijöttünk ide a civitas fidelissima kapuja elé, hogy üdvözljük abban a pillanatban, midőn szülővárosának földjére lép, hogy elfoglalja új állomását, melyben hivatva lesz működni Isten dicsőségére és embertársai javára. Eljöttünk a hűség városából, ahol Nagyságod bölcsője ringott és hoztunk magunkkal meleg szeretetet, nagy örömet, mély tiszteletet és lelkes bizodalmat. Szeretettel üdvözljük Nagyságodban a hűség városának hűséges fiát, aki hosszas távollét után lelkiekben megerősödvé haza tér, hogy ide haza, a szülőváros falai között fejtse ki áldásos működését. Ahogy a szülő anya várja tárt karokkal hosszú útról, messze vidékről szeretett fiát, úgy fogadja Nagyságodat nemes Sopron városának polgársága, aki tudja, hogy vállal vetett áldásos munkára felkészülten siet haza felé egyik hű fia.”¹⁰

Két év múlva Papp Kálmán, soproni prépost kanonok volt a szónoka a győri székesegyház falán 1927. november 13-án leleplezett, a „19-es hősöknek” emléket állító dombormű avatásának.¹¹ Ünnepi beszédét a *Győri Hírlap* teljes terjedelmében közölte, hiszen Papp Kálmán nem csupán a katolikus egyházat képviselte az eseményen: a nagy háború idején ő volt IV. Károly gyalogezredének a tábori lelkésze.¹² (1. kép)

„Isten oltárától, ahol Krisztus testének és vérének áldozatát: a szentmisét mutattuk be, idejöttünk, ahol a hazafias kegyelet és bajtársi emlékezés ez ősi székesegyház falában egy másik oltárt emelt, amelyen a győri és veszprémi 19-es gy.[alog]-ezred 9731 hős ka-

⁸ A győri magyar királyi állami Révai Miklós reáliskola tantestületének levele. Győr, 1925. június 4.

⁹ Harsányi Lajos levele. Rábapatona, 1925. június 4.

¹⁰ Thurner Mihály beszédének Papp Kálmán számára dedikált gépirata, „Sopron, 1925. július 1. Papp Kálmán plébános üdvözlésekor”.

¹¹ Papp Kálmán 1925-től, soproni plébánossága mellett, káptalani karkáplán és a Szent István vértanúról nevezett poki címzetes prépost. 1926-tól esperes és a soproni Katolikus Iskola igazgatója is.

¹² Papp Kálmán neve ott szerepel „azon volt közös 19-ik gyalogezredbeli bajtársaknak” névjegyzékén is, „akik az 1922. évi május 6-án tartott gyászünnepélyen megjelentek. (A jegyzékben 124, az egykori 19-es közös gyalogezredbeli katona és 18 egykori hivatásos altiszt neve szerepel.) Ennek az összejövételnek nagy szerepe volt az alakulat élő tagjainak összetartásán túl, a halott bajtársak emléket megőrkítő dombormű elkészítésében is. V. ö.: Név- és címjegyzéke a volt cs. és kir. IV. Károly király nevét viselt 19-ik gyalogezred tényleges- és tartalékos állományában levő bajtársaknak. Győri Hírlap Nyomdája, Győr. é. n. [1922.]



1. kép. Papp Kálmán szakállasan. 1916, Bukovina. Ismeretlen fotográfus. Győri Egyházmegyei Levéltár, Papp Kálmán hagyatéka

tonája testének és vérenek áldozati tüze lobog. Mikor ennél az oltárnál az ezrednek négy éven át tartó harcokban tábori lelkésze szóba kezd, hogy a hős halottak emlékének áldozzon, ne várjatok tőle szóvirágokkal ékes ünnepi beszédet; – fogadjátok szavaimat, ahogy felfakadnak szívemből, ahogyan azokat a fájdalmas gyász, a hősökre büszke kegyelet és a példájukból sarjadó magyar élni akarás megilletődött ajkaimra adja.

Első érzésünk, amikor róluk emlékezünk, a gyász fájdalma. Végigjárja a lelkünk újra a harcmezőket: Lublin, Ivangorod, Szuloszova, Nida, – tovább: Kárpátok, Ceremha, Chlebovice, – azután: Novo-Alexinier, Milno, Brody, Zwycin, – az olasz előrevonulás dicső útja, végül Piave és Salgareda. Minden név említésénél a halotti harang kondul a szívünkbe, minden névnel halotti arcok tűnnek elénk, derék bajtársaké, akiket szerettünk, kikkel együtt küzdöttünk, akiket eltemettünk, – magános halmok alá, tömegsírokba, nyírfakeresztes katonatemetőkbe. Csupa vér ott künn, ahol jártunk, csupa könny itthon az özvegyek, árvák szemében, csupa szenvedés mindenütt. [...]

Mi azonban nem rekviemet, hanem glóriás misét tartottunk, mert mai ünnepségünk nem csupán a gyász fájdalmas jajgatása, hanem a hőseinkre való emlékezés büszke öröme. Gyásznunkban is örülünk, hogy a mieink voltak azok a nagyok, akik hazájukért odaadták legdrágább földi kincsüket, életüket. Büszkék vagyunk rá, hogy kötelességüket megtették utolsó leheletükig, mert vallásos lelkük Isten törvényét, magyar szívük a haza parancsát látta benne. Büszkék vagyunk hűségükre Istenhez, királyhoz, hazához, – az erejükre, az oroszlánbátorságukra, amely előtt az ellenség is meghajolt. Büszkék vagyunk különösen arra, hogy ezredünk egész történetében nincs parányi folt sem, és a pajzsot, amelyet 1914 nyarán fényesen vitt ki ezredünk a harctérre, véresen ugyan, de mocsokfolt nélkül hoztuk haza vissza 1918 őszén. Éppen tegnap, nov. 12-én, volt 9 esztendeje, amikor a szomorú őszi összeomlás után felső parancsra történő hazavonulásunk közben idegen földön közölték velünk a magyar kormány parancsát, hogy fegyvereinket ott az idegen hatóságnak adjuk át. Klempa ezredesünk parancsait akkor felolvastam nektek, hogy nem adjuk oda fegyvereinket, mert nem lehet az a kormány magyar, amely a magyar katonával idegen kezekbe adja a fegyvert. Hazajöttünk ide, ebbe a városba, szomorúan, de egységesen, fegyveresen, mint ahogyan 4 évvel ezelőtt innen hadbavonultunk. És büszkék vagyunk ezredünknek arra a szomorú kiváltságára is, hogy nemcsak közkatonáink, tisztjeink és ezredparancsnokunk, hanem ezredtulajdonosunk is úgy halt meg a hazáért, ahogyan a hősök, – többet mondok, ahogyan a szentek meghalnak.”¹³

Papp Kálmán soha nem kérkedett háborús érdemeivel. Ezekre csupán a Sopron városához – a városplébánosi cím elnyerése érdekében – benyújtott önéletrajzában utal: „A harctéren négy évet töltöttem mint a győri 19-es gyalogezred lelkésze és az ellenség előtt tanúsított vitéz magam-tartásáért a Ferenc-József-rend lovagkeresztjével, a lelkészi érdemkeresztrel, a *signum laudis*-szal, valamint a Károly-csapatkeresztrel tüntettek ki.”¹⁴ Még püspökké szenteléskor¹⁵ is csak egykori társairól, a „Károly bakák”-ról emlékezett meg: „Megható, hogy Győrből erre a tulajdonképpen egyházi szertartásra is ilyen népes küldöttség jött Sopronba. Ez a meleg üdvözlés, még könnyebbé teszi számomra győri küldetésemet és bár igen szeretem szülővárosomat, Sopront is, de Győr is a szívemhez nőtt. Éveken keresztül ott működtem a reáliskolában. A tizenkilences bajtársakkal pedig összeforrasztott az első világháború négyéves, közös szenvedése.”¹⁶ Olyan fotográfia is csak kettő maradt ránk, amelyen viseli háborús kitüntetésait.

Egykori alakulatának tagjaival ugyanakkor 1966-ban bekövetkezett haláláig tartotta a kapcsolatot. Az egykori táborigazgató lelkészt nemcsak előljárói, hanem honvéd és tisztársai is kedvelték. Erről tanúskodik Klempa Kálmán neki dedikált fényképe, vagy egy, már

¹³ Győri Hírlap 71. évfolyam, 259. szám. 1927. november 15. 2. *A 19-es hősök ünnepe. Papp Kálmán ünnepi beszéde a leleplezőskor.*

¹⁴ Papp Kálmán röjtöki plébános folyamodása, amelyben a Szentlélekről és Szent Mihályról nevezett sopronvárosi plébániára való megválasztását kéri. 1925. május 10.

¹⁵ 1946. május 3.

¹⁶ Győri Munkás. II. évfolyam, 134. szám. 1946. június 18. 1.

püspökké szentelése után¹⁷ hozzá eljuttatott – évtizedekig őrzött, eredeti fotográfiáról készült – reprodukció, melynek hátoldalára a küldő ennyit jegyzett: „Megemlékezésül Tisztelendő Papp Kálmán megyés püspök Úr Őeminenciájának mint a győri 19.-ik gyalogezred volt tábori lelkészének I.-ső világháborús jelenetéről. Volt bajtársi tisztelettel és szeretettel: Kurdy Rudolf v.[olt] főh[ad]n[agy].” Papp Kálmán még 1959-ben is kapott olyan fotográfiát, amelyen egyenruhában szerepel: „Szeretettel emlékül a Sancta familia meglátogatása alkalmával a bonus miles Christi-nek, Atyánknak és Családfőnknek mindnyájunk nevében Georgius” – ajánlással.¹⁸

Papp Kálmán harctéri tevékenységéről eddig csak kortársainak méltatásai alapján lehetett képünk. 1933-as ezüstmiséjén, a fronton teljesített szolgálatának epizódjait emelte ki ünnepi köszöntő beszédében Sopron polgármestere is. Thurner Mihály szerint „A világháborúnak is hőse volt Papp Kálmán. A katonák papja.” Akinek „az oltár és a katedra mellet tanúsított nagy kötelességtudása és emberszeretete fokozottabb mértékben érvényesült a harcterek poklában, ahonnan egy sereg kitüntetés hozott magával. De mindezeknél is nagyobb kitüntetés volt bajtársainak nagy szeretete. Úgy az orosz, mint az olasz fronton a legelső sorokba ment ki, ahol a halált osztogatták, hogy katonáinak, akikkel együtt éhezett, szükségét szenvedett, nehéz óráit, néha az utolsó vigasztaló, erősítő szavaival megkönnyítse. Már akkor sem ismert felekezeti vagy osztály különbséget, már akkor sem kérdezte a szenvedőktől, hogy mely vallás gyermekei, milyen társadalmi osztály keretébe tartoznak. Nem egyszer fordult elő, hogy az elesett zsidó katonák sírhantja felett ő mondta el a halotti imát, mivel nem volt a közelben rabbinus. Heroikus katonaéletének egyik eseménye volt, hogy a Kárpátokban súlyosan megsebesült. Reménytelen állapotban szállították be az ungvári kórházba, ahol a seblázhoz még a tífusz is csatlakozott. De szívós természete, Istenben való hite túlszerezte a halálos kóron. Alig, hogy felépült, újra jelentkezett a frontra, hogy tovább szolgálhassa a legtisztább krisztusi értelemben felebarátait. Az olasz front hadi kórházaiban teljesített emberbaráti szolgálatot egészen az összeomlásig.”¹⁹

A *Soproni Hírlap* beszámolója szerint: „Tanszékéről a harctérre ment, mikor reánk szakadt a világháború világpusztító vihara. A harctéren a tábori lelkészek hőseinek, Fineesznek példájára látja el az istentisztelet tábori szolgálatát. Bátorságot önt a harcosokba, a kötelességteljesítés nehéz munkájára buzdítja őket. Vitéz katonáknak, érdemjelekkel díszített, nagy rangú és velünk ünneplő jelenlevő bajtársainak tanúságtétele alapján mondhatom, hogy városplébánosunk a kárpáti harcokban ott feküdt a rajvonalba, katonától katonához kúszott és úgy edzette a harcosok lelkét. A harcvonalba ápolta a betegeket és a sebesülteket, vigasztalta a bajban levőket és elintézte családi ügyeiket. Fogalom volt

¹⁷ Papp Kálmánt 1946. május 3-án nevezték ki Apor Vilmos utódjául. Mindszenty József esztergomi érsek 1946. június 16-án szentelte püspökké, Grósz József kalocsai érsek és Meszlényi Zoltán esztergomi segédpüspök segédletével.

¹⁸ A levelezőlap keltezése „Sopron, 1959. nov. 2.”

¹⁹ Sopronvármegye XXXVI. évfolyam, 145. szám. 1933. július 1. 2. *Sopron abbéja. Az egész város ünnepe volt Papp Kálmán városplébános ezüstmiséje. Thurner polgármester Papp Kálmán heroikus életéről.*

az ezredben. Ott volt, ahol bömbölt az ágyú és okádta a halált, ott volt, ahol búgott a gránát és záporozott a srappel. Ott volt étlen-szomjan a harcosok mellett, ahol a halál két kezébe fogta a kaszáját. Heteken át nem aludt és harctéri emlékül megmaradt a mi városplébánosunknak álmatlansága, amely még ma is gyötri. Ott volt a harcosok közelében, hogy szükség esetén a haldoklók üvegesedő szemében megcsillogtassa az örökélet reménysugarait. ...

A bajtársak megbecsülésében nem nézte, ki melyik templomban imádja Istenét. Látták zsidó hős sírjánál is imádkozni. Sokan látták és a marcona harcosok arcain végigfolytak a meghatottság könnyei. Mikor erről beszéltek nekem a tanúk, eszembe jutott Goethe mondása: *Wundertätig ist die Liebe, die sich im Gebet enthüllt* (Csodatevő a szeretet, amely imádságban bontakozik.) Imádkozott bajtársaiért, de azok is imádkozhattak érte. Bizonyára ők imádkozták vissza az örökkévalóság küszöbéről, ahol már érezte a túlvilág szelét, mikor a halállal vívódott az ungvári csapatkórházban. A csodatevő imádságos szeretet kérő szavára Isten kegyelme és irgalma megtartotta őt és ő sietett a harctérre enyhíteni a harcosok gyötrelmeit és bajait. Velük maradt az összeomlásig, amikor *segített menteni az állam vagyónát, segített menteni a lelkek értékét, segített menteni a fegyelmet, úgy hogy a parancsnok rendben hazahozhatta a csapatát.*

Harctéri élményeiről ő maga soha nem beszél; érdemjelei, amelyek beszélhetnének róluk, ritkán láthatók a mellén, de beszélnek ezekről az érdemekről bajtársai, fellebbvalói és közkatonái.²⁰ Mikor már városplébánosunkká volt megválasztva, a város kocsiján vittem valamerre. Mikor leszállt a kocsiról és elment, kocsisom, mogorvaságig szótlan ember, sugárzó arccal nézett utána, majd azt kérdezte: „Ez a főtisztelendő úr az új városplébános? Ezt az urat én ismerem. Mikor súlyos betegen, elhagyatottan feküdtem Olaszországban a milnoi kórházban, fölém hajolt és megvigasztalt.”²¹

Emil Teisinger tábornok 1938-ban összeállított háborús emlékiratához fűzött levelében így írt Papp Kálmánról: „Der Pfarrer von Ödenburg, dessen Bekanntschaft ich gelegentlich der Denkmalsenthüllung erneuerte, ist ein mir ungemein sympathischer Mensch. Vielleicht wird ihn dieser Auszug aus meinem Tagebuch auch interessieren. Falle Sie es ihm zu lesen geben sollten, bitte ich Sie ihn von mir recht herzlich zu grüssen.”²²

²⁰ Korcsmáros Nándor már 1917-ben megemlékezett Papp Kálmán harctéri lelki gondozói tevékenységéről. „látjuk, amint a *földkurátor* Papp Kálmán, jön a lövészárokból. Haldokló fiúval beszélt. Ezzel a szóval oldotta föl bűnei alól: „Magyar vitéz vagy, édes fiam!” A haldokló szeme olyan volt, mint vert ezüst pikkely. Nyugodt. Nem volt benne halálfélelem. Megszorította a kezét szorító kezét és ez volt a korán elhagyott élethez utolsó szava: „A hazámért halok meg tisztelendő atyám!” *Korcsmáros Nándor*: Károly-Bakák. Budapest, a cs. és kir. 19. gyalogezred kiadása. Horánszky Viktor cs. és kir. udvari könyvnyomdája. 1917. 88–89.

²¹ Soproni Hírlap. XX. évfolyam, 146. szám. 1933. július 1. 1. „*A bajtársak megbecsülésében nem nézte, ki, melyik templomba imádja Istenét*”... *A polgármester beszéde Papp Kálmán városplébános ünnepén.* Hasonló hangnemben írt ez alkalomból az Oedenburger Nachrichten is. (66. évfolyam, 146. szám. 1933. július 1. 2.)

²² Storno Miksa Teisinger tábornok naplókivonatához mellékelt levele. Sopron, 1939. december 22.

A háborús napló

Az elmúlt évben Papp Kálmán irathagyatékának rendezése során kerültek elő a császári és királyi 19. gyalogezred táborigyelmeztetésének naplói és fényképei. Eddig az 1914–1918 közötti évekből csak ötoldalmi feljegyzését ismertük.²³ E „háborús napló” csak az állomáshelyeket, sorolja fel; itt ott egy-egy tömondatban megemlíti a táborigyelmeztetés, szabadságait, betegségét. A szűkszavú naplójegyzetek egyértelműen a háború után készültek, talán egy később megírandó visszaemlékezés vázlataként.²⁴ Papp Kálmán irathagyatékában ugyanakkor ránk maradtak az 1914 – 1918 között lejegyzett eredeti kézíratos naplói is. A hét kisméretű jegyzetfüzetbe, illetve 1918-ban már egy zsebnaptárba – sokszor olvashatatlanul kis betűkkel – ceruzával írt sorok Papp Kálmán bevonulásától leszerelésig tartalmaznak napi bejegyzéseket. Hosszabb beszámolóit Papp Kálmán külön lapokra írta, jelezve ezt az eredeti naplófüzetekben is. Nem elégedett meg ugyanakkor ezzel sem, számos helyen rajzokkal illusztrálta mondandóját. Így „műszaki rajzot” készített a frissen használatba vett kézigránátokról, illetve lerajzolta az egyes harcálláspontokat, csaták helyszíneit. E rajzok között egyedülállóak a 19-esek katonai temetőinek térképei. Az egyes füzetek élén mindenütt szereplő bejegyzés szerint a „Tulajdonos: Papp Kálmán, áll. főreálisk. hittanár, cs. és k. táborigyelmez. / Állandó lakása: Győr, Klétyár út 12. sz. földszint. / Tulajdonos halála esetén e könyvecske átszolgáltatandó főt. Németh József, nevelő úrnak, Wien III. Jacquin-Gasse 17.”

Még a naplók felbukkanása mellett is revelációként hatott Papp Kálmán harctéri fényképeinek előkerülése. Arról, hogy fényképeket készített, a naplókban is beszámolt. 1915. március 1-i naplóbejegyzésében már arról írt, hogy „Koffler hazamegy Győrbe, elhozza masinát.” Pár nap múlva – amikor egy fába fúródott srápnell hüvelyt találtak, „amely nem explodált”, s felmerült, hogy azt kivágva elküldik Győrbe – ennyit jegyez kis füzetébe: „Sajnáltam, hogy fotogr. gépem nincs itt”

1916. február 1. „Neuberger dr. ismét jött, lefotografáltam.” „Délután Fröhlichnél voltam, fotografálni akartunk. Magyarázta a teleobjektív szerkezetét.

„Febr. 8. Borús idő, később havazik. Először takarítás alatt fotografáló gépemmel temetőbe Fröhlich sírját levenni.”

Márc. 29. „Igazán itt a tavasz. Gyönyörű meleg idő, ragyog a napsugár. Mindjárt reggel lő néhány srápnell az orosz ide a falu fölé. Először a gyár lefotografálására akartam indulni. [...] Kori a gépemmel itt nálam csinál 2 felvételt, csak a hátsó lencsével, – gyönyörű. Csanádi is. Az éjjel dolgoztak künn, most fotogr.[afálom]. Ebéd után nála előhívjuk, – aztán kimegyünk a gyárhoz fotografálni. [...] Este vacsora után elmegyek Korihoz, [...] a felvételekből számomra 3-3 kópiát csinál lámpavilágnál.”

²³ A „Soennecken's Ringbuch”-ban az idézett harctéri feljegyzéseken kívül csupán Papp családfájának feljegyzése olvasható. A gyűrűs füzet többi lapja üresen maradt.

²⁴ A napló egy tollal íródott, s a kisméretű regiszteres füzetbe ezen kívül csak családfáját, illetve „Győr 1946. decemberi statisztikáját” jegyezte be.

Papp Kálmán mintegy félezer harctéri felvétele nem csupán naplóit illusztrálja. Nemcsak tiszt és katonatársait, hanem a futóárkok, deckungok hétköznapi életét, a katonák munkáját és szórakozásait, de halálukat is megörökítette.²⁵

Az alábbiakban részleteket közlünk Papp Kálmán első világháborús naplóiból, illetve harctéri fényképfelvételeiből. A sokszor a szálláshelyen, vagy a deckungokban lejegyzett események későbbi stilizálását, „megírását” jól érzékeli a tábori lelkész egyik első levele:

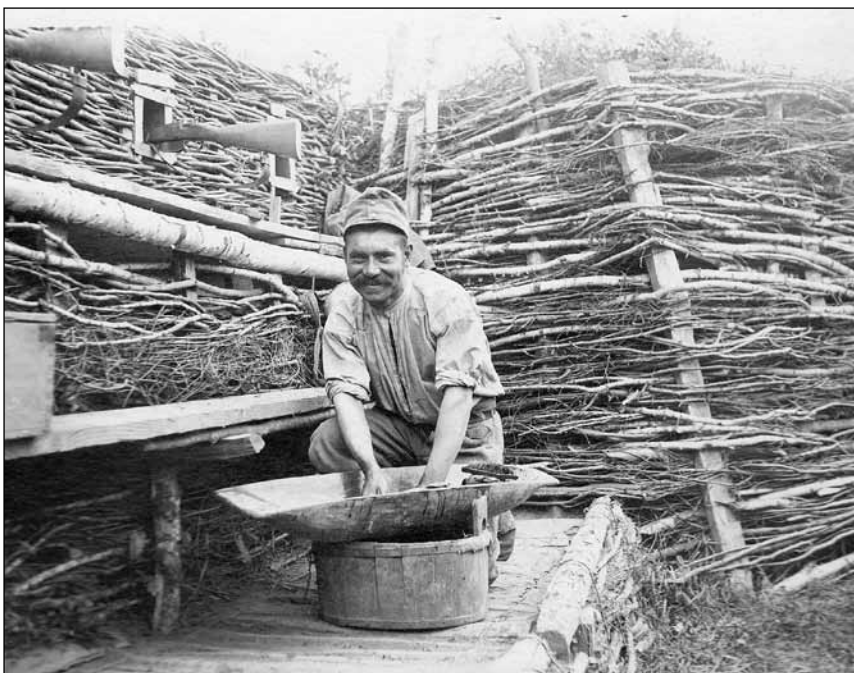
„1914. dec. 27. vasárnap. d.u. 2 óra.

Az első igazi nyugodt nap, amelyen írásba kezdek. Amióta ideérkeztem ezredemhez, mindig, állandó harci zajban voltunk, a legelső sorban a fronton. Most végre tegnap délutántól fogva egy napi pihenője van az ezrednek, de este már megint megyünk.

Mióta eljöttem Pozsonyból, annyi mindenben mentem keresztül, annyira új világba kerültem, hogy ezt leírni csak élő szóval tudom. Csak annyit írhatok, hogy hamar beleszoktam az új életbe és elég jól érzem magamat. Az ezred-kommandánsával (alezredes), ezred-orvossal és az adjutánsal együtt a Regimentstabnal vagyok. Tehát nem a rajvonalban a puskatúzben, hanem mögötte különböző távolságban: néha 100 lépés, néha 8 kilométer. Lakásunk nincs, csak éjjeli szállásunk többnyire lengyel, orosz parasztok házaiban. Mindig a földön alszunk szalmán, – mert az ágyak hihetetlenül piszkosak. Mióta itt vagyok, csak egyszer vetkőztem le éjjelre, különben mindig teljesen felöltözve alszunk. Ez az, amit legnehezebben szokom meg. Egyszer étkezünk napjában: este 5-6 tájban. Ezredesünk páratlan jó ember, jó katona, aki úgy jár-kezel az ellenség tüzeiben, a rajvonalban, mint az utolsó infanterist. Ezért aztán természetesen a Stab többi tagjainak sem kényelmes az élete. Az ezred legénysége majdnem kivétel nélkül magyar (Győr és veszprémmegyei), – a sok gyilkolásban már szinte embertelenül bátor, merész.

Karácsony este akartam levelet írni kedves testvéreknek, de nekünk nem volt karácsonyunk. Délután 5 órakor a harc vonalban a honvédek váltották fel az ezredet, az ezrednek pedig tovább kellett masírozni. Éjjel 11 óráig mentünk. Bizony lóháton ülve el-elgondolkodtam a holdfényes éjszakában, hogy ugyan mit csinálnak most a Testvérek? Milyen másképpen ünnepelek ők karácsony szent estéjét! Olyan nehéz lett a szívem! Másnap karácsony napján reggel újra lóra ülni 6 órakor és 12 órakor értünk az ellenség hadállásaihoz. Itt aztán volt karácsonya legénységünknek. Olyan srápnell és gránátos zúdult rá, hogy edzett katonák is elhültek. De azért vitézül megállták helyüket. A térképen keresd

²⁵ Bár az első világháború harctéri eseményeinek, a katonák hétköznapi életének dokumentálása és a hősiesség küzdelmeknek a hátszág felé való közvetítése a sajtóiroda feladata volt, a Nagy Háborúból számos amatőr fényképfelvétel is ránk maradt. E fotográfiai döntő hányada olyan portré, illetve csoportkép, amely a katonai postán – és ezzel a megfelelő cenzúrán is átesve – jutott el a hozzátartozókhoz. Az ilyen képek készítői olyan hivatásos fényképészek voltak, akik tisztában voltak, és be is tartották a sajtóiroda számukra előírt írott és íratlan szabályaival. Az egyes alakulatok életét ugyanakkor sokszor dokumentálták olyan – a századok, ezredék vezetéséhez tartozó – amatőrök is, akik beosztásuknál fogva kikerülhettek a hivatalos cenzúrára és a jobban sikerült felvételeik közül csak azokat juttatták el a sajtóhoz, amelyekről pontosan tudták, hogy megfelelnek az aktuálpolitikai kívánalmaknak.



2. kép. Mosás a harcok szünetében, a lövészárokból. Fotó: Papp Kálmán. Győri Egyházmegyei Levéltár, Papp Kálmán hagyatéka

meg kedves Zsiga bá'm azt a helyet, ahol a Nida beleömlik a Visztulá-ba. Másnap végre misézhettem egy templomban. Először mióta itt vagyok. Most pihenünk, hogy meddig nem tudom.”²⁶

A levélben összefoglalt események a napló szerint:

1914. dec. 23. szerda

Idegessé teszi az embert, de lassankint megszokja, főképen társaságban. Ebéd nincs (egy darab szalámit és narancsot) napjában csak egyszer eszünk. Ebéd után lepihentem, az álmatlan éjjelt pótolni. Szünőfélben az ágyúzás. Utána átmentem a Hilfsplatzra. Gránát nyom a + vörös-nél. A paplakban az orvos. A srapnell tetejét áttörte. Nép elmenekült. A sebesültek lenn a hídnál, de oda nem ajánlott. Megtudtam az Angriff²⁷ eredményét. Két század átment a folyón (Hauszmann kapit.[ány] és Éder hadnagy), a muszka átlötte a hidat, de azt helyrehozták. Lőnek puskával szüntelen. Este a stab lennmaradt, enni is nagyon későn kaptunk. (Sárgaság.) Hamar elaludtam. Éjjel csönd.

²⁶ Levél Palkó Zsigmondnének. (Papp Kálmán nővére.) Az érkeztető pecsét szerint az írást 1915. január 7-én vehette át a címzett.

²⁷ Támadás, roham.

1914. dec. 24. csütörtök

Reggel 6kor jöttek az őrmesterek: az angriffot elhagyták. Nem lehetett. 20 sebesült és 6 halott, eredmény semmi. Hilfsplatzon voltam, orvosok, betegek. Lovat nyergeltettem, hogy elmenjek a divizionspf.-hoz Probosovice-be. Eltévedtem Zlota-ba. Pelczyska-ba mentem a Gefechts-trainhez. Állandóan tüzelnek. Lovam nem akart menni. Pelcz[ysk]-án már a honvédek voltak. Visszamentem Jurkowba, mert onnan tovább megyünk. Vissza Jurkowba Müller főhadnaggyal. Alig voltam itthon 2 óraker jött a 18. honvédezred parancsnoka Tilcz egy főhadnaggyal; átadása a pozícióknak. Kolosy-ba megyünk. Tavasi idő. Hamar megvacsoráztunk (kolbász, sütemény). Szomorú karácsony este, temetőnél gyülekeztünk. (Ott a honv.[édektől] 2 halott) Néha-néha jött egy golyó. Egyik ló lábát. Elindultunk lóháton. Hol a karácsonyfa? Keszthely! Rettenetes sárban. Többször le kellett szállni. Végre megérk.[eztünk]. Kolosy-ba. Micsoda szállás. Jó éjszakát! (Kihagytam: délután 4 óraker 3 halottat temettem, akik a hídon átkelésnél haltak meg. Szomorú temetés a pajták mögött. Míg jöttünk, mentünk sípoltak a golyók. 3 pionier megragadta a halottakat, sírba.) Úgy mentünk Kolosy-ba, hogy rezervében pihenünk. Ott este várt a parancs: reggel 6kor indulunk Stary Corcynba tűzbe.

1914. dec. 25. Karácsony ünnepe

Tagwache. Alezredes az első. Lovas vezetővel. Lovam igen víg. Kincsem. Kocina-ban találkoztam Lukács Dezsővel, miséről jött a templomból. Tovább Stary Corc[yn]. felé. Most jött a rettenetes. Egy darabig deckungba. A bat. parancsot kapott, hogy vonuljon ágyúink mögé. Felkelt az egész sereg én velük, s indultunk a földeken keresztül. Balról jelennek meg a robbanó gömbök úgy 100 lépésnyire. Egy perc múlva a bal szárnyon és a második percben köröttünk, nyolcasával ropog a srappnell. Mellettem egy őrmester káromkodva: széledjete. Röpköd a srappnell. Sötét lett a világ. 5-öt egyszerre, lábak repültek. Azután 3-at. Besiettem przemisli tüzérek ágyúja mellé, s aztán a dekungban. Mint valami szoba. Jó darabig ott (a tüzér jajgatott), azután a mezőn át az útra. Orvos privatdienerje. Az út elején nevetve néztem a doktort, aki morgolódva, félve nézett hátra – de most már nem nevettem. Onnan egy Szűz Mária kép melletti mélyútba. (A képet el akarta döntetni Schiller.) Itt voltak gránát lövések (mint egy ház, akkorára vájta ki a földet.) Két splitter²⁸ el is akartam tenni, de ott felejtettem. Ekkor kaptam a parancsot Obstl-tól, hogy menjek vissza Kocinaba, (Tüz[érek]nek is vittem parancsot), s maradjak ott a továbbiakig. Féltett engemet, szinte megijedt, hogy életveszedelemben voltam. Ő pedig úgy járt kelt a golyók között, mintha korzón járna.

Felültem a lóra. Kocina-ba, szállást kerestem. Plébánia tele tisztekkel. A pap nem tud latinul. Tűzzel templomba mentem. Végre egy házban. Előbb vacsoráztam, azután Vál fährich-kal²⁹ és Kovalcsik főhadnaggyal lepihentem. Ágyúk dörgése behallatszott. Tegnap este még Jurkowban meglepetés ért: Gombóc fährich jön be az ajtón. Stramm

²⁸ Repeszt.

²⁹ Zászlós, tisztjelölt.



3. kép. Katonák az első vonalban Brody előtt, Sydonowka romos kápolnája mellett. Fotó: Papp Kálmán.
Győri Egyházmegyei Levéltár, Papp Kálmán hagyatéka

páterünk. Viccek: Egy 26-os baka szólítja meg. Nem tudja őrmester [?] úr, hol van 26-os regiment. Kutya fene egye regimentjét, mindig bujkálja magát, már 3 napja keresem. Fújnak sturmra, kidugom fejemet a deckungból, – senki sem mozdul. Fújnak megint, kidugom fejemet, senki. 3szor is. Szépen visszafeküdtem.

1914. dec. 26-án. szombat

Enyhe idő, megint ágyúk dörögnek. A 72-es regiment visszajött, már a Nidán túl volt, de feladta állásait. Kb. 8 óraker plébániára, csupa tiszt. Gazda asszony. Még aludt a pléb. [ánián], lenn a földön egy pap. Kov.[alcsik] és a kadét és sok katona a tréntől. Templomban miséztem és prédikáltam. Mise alatt is dörögtek az ágyúk. Katonák sírtak. Mise előtt 3 asszony jajgatva jött a templomba, ledobta magát hosszába a földre, és jajgatott, sírt.



4. kép. Megérkeztek a karácsonyi csomagok. 1914, Kolosy. Fotó: Papp Kálmán. Győri Egyházmegyei Levéltár, Papp Kálmán hagyatéka

Ellopták valamijüket. Előtte nap délután pedig egy 19-es baka egy lovat lopott. Mibe után jött az ezred, fáradtan, éhesen. Pedig nem igen ehettek, mert a tegnapi menage megsavanyodott. Egyszer csak meglepve látom meg szakállasan a Major Kálmán-t komisz baka ruhában. A trénnél van a kocsisok között. Kovalcsik megígérte, hogy átveszi iroda altisztnek. Elindultunk Komiena-n keresztül vissza Kolosy-ba. Útközben Melichai kapitány szidta a háborút. Azok a komisz, haszonleső költők, svindlerok, akik harci dalokat írnak. Ide szeretném hozni őket. Nem házasodik meg. Egyedül áll egészen, nincs senkije. Nagyon pesszimiztikus.

Beértünk újra vissza Kolosy-ba, elszállásolhattunk, s utána kedves karácsonyi ünnepség. Obstl. Rech hazulról hozatott kis karácsonyfáját feldíszítette. A stab privatdinerjei és lovászai szivart, süteményt kaptak, bőven megvacsoráztunk, s utána nyugalomra hajtottuk fejünket. Vacsora alatt kártyákat írtunk – édesanyámnak, Testvérnek – azután Pozsonyba. Visszagondoltam az én jó anyámról és nehéz lett a szívem. [...]

1915. jan. 10.-e. vasárnap.

Szakad a hó, amellelt azonban olvad. Locs-pocs-ban indultam el a templom felé, amely nagyon messze van. Csukva volt, bakák jöttek le a kapujából. A plébániára mentem (brigade lakása), ahol a pap fia vezetett a gör.[ög] kat.[olikus] parochushoz. Fafödélű ház, a konyha galíciai, ott volt a felesége, egy csomó vászonceléd, tyúkok és a tisztiszol-



5. kép. Körhintázó tisztek. Fotó: Papp Kálmán. Győri Egyházmegyei Levéltár, Papp Kálmán hagyatéka

gák. Szíves, mézes-mázos volt a pap. Misézhetem is, de ostyám nincs. Mutatta az övökét darabokra vágott zsemlyedarabok. Felmentem a templomba, – a 12-esek feldkurátja (Zsidek) is épen akkor jött. Ikonosztázion csukva, mise alatt nyitva. Miskönyv ószláv. (Legenda, Jézus ballába lenyomata.) Sz[en]t. Miklós képe az oltár előtt egy asztalon. Breviáriumoztam. Utána Zsidekkel elmentem lakására (doktor maródivizitet tartott), ahol Bűrchner Laci öccsével találkoztam, kártyát is menesztettünk Tatára. A 12-esek jól élnek, pezsgő többször, állandóan sütemény. Egy katonai foghúzás. Délután kis alvás. E közben hozták híriül, telefonálták, hogy Hauszmann kapitány századjából egy patroutt elfogtak az oroszok Duszatin-ban (5 ember, de egy megszökött) Alezredest felizgatta nagyon a hír. Utána tüzérhadnagy és kadét jöttek, itt hálnak nálunk s holnap felderítő útra mennek az Ostrava völgyébe. Beszéltek a kézigránáról – a tüzfecskendőről (rohamok ellen, iszonyatos hatással, – eléget, megszesesít mindent. Német találmány.) Crannowi kastély, gyönyörű parkjának és épületjének összelövetése. Éjjel parancs, hogy nem maradunk itt Szmolnik an Beligrod-ban, hanem el (vissza) Maniow-ba, kantonier szolgálatra (ott lakni és ezáltal a helységet tartani.) [...]

1915. jan. 17. vasárnap

Reggel öltözködésnél odajön hozzám Pista: T.[isztelendő] úr; tegnap mostam az alsó nadrágot, két nagy tetűt találtam benne! „Igazán?” – feleltem jókedvűen. Nem baj – mondja ő – az alezredes úr alsó nadrágjában is volt egy csomó. [...]

1915. jan. 25. hétfő

Reggel későn keltem. 10kor eltemettem a két halottat. Meglehetősen eldurvul az ember itt a háborúban, de egy tekintetben nem tudok megkeményedni: ha olvasom azokat a leveleket, amelyeket a katonának írtak, vagy ő írt szerettének, – amelyekben remegnek életéért, – s mikor halottan látom az illetőt. Most is majd sírtam. Ruszin paraszt házában. Az öreg férfi hosszira eresztett hajjal, ingén nem gomb van, hanem egy brossal tartja össze a nyakát, a bross tükör. Fiatal asszony, férje katonának vonult, ingét csak a nyakon összetűzve, középen hasítva, hogy a mellük néha kilóg és hasukig látni. Rökkánál figyelem. Valentin hadnagy borzasztó állapotban. Ebéd egy darab szalonna. [...]

1915. febr. 17. Hamvazószerda

Kiséáltam a patak felé, ahol magános házak állanak. Egyik házból énekszót hallok, áhítatos dallam. Csodálok.[oztam]. Eleinte arra gondoltam, hogy a rutének áhítata. Hamvazószerda. Bemegyek a házba, láttam 5-6 baka az asztalra hajol – imakönyv (Stampay) és énekelnek: A kereszt fához megyek, Mert máshol nem lelhetek... Látom mennyire lélekszükséglet náluk az ima, a vallás, a felemelkedés. Ezek aztán igazán szívből imádk.[oznak] énekelnek. Nagyon meghatott. C'est le revers de la medaille. Sok komisszág, durvaság mellett jól esik ezt a másik oldalát nézni az éremnek. [...]

1915. márc. 7. vasárnap

Megint milyen vasárnap! Reggel 4kor volt angriff: 26 és 79-es. Ez utóbbiak megkéstek, azért csak reggel. Sok veszteség (kb. 120-50 halott). A pienierok kommandansa berukkolt (egy fiatal kis mérnök, kadétopirans), 2 híd kész a Sanon itt Prociszé és Stup. között. Az oroszok erősen ágyúznak. Protokollum-írás. Olyan fáradt, bágyadt, életunt hangulat vesz rajtam erőt. A mi ágyúink alig tüzelnek, – minden fél órában egy-egy lövés, – az oroszok 4-8-asával, – félóra alatt 62 lövést. Borzasztón elfog a düh a mi tüz.[érségünk] ellen. Itt csak azzal lehet győzni, – rajvonalat tüzelés alá fogni. A mi ellenzékünk! (Faragónak egy levelet) Nincs municiójuk. Majd este kapnak – de minden Geschütz naponkint csak 15 lövést adhat le. Gyalázat. Semmi étvágyam délben.

Dezsőhöz: délelőtt kinn volt, látta egy baka kibújt a deckungból, hogy a szomszédba menjen, az oroszok egyszerre sortüzet: mint a nyúl odaesett. Egy másik baka nyugodtan sétált, sortüzek, semmi baja. Ott volt, ahol a gránát berúgott és felgyújtotta a szomszéd házat, zsidó-korcsmárosé (ahol mi Szmolnikba menet megpihentünk.) Égett, világított. Ő beszélt 2 bakájáról, akik a rajvonalban világos nappal felugrottak rüstung és gewehr nélkül fehér zsebkendővel átmentek az oroszhoz. A főhadnagy utánuk lőtt, de nem talált. Egy Palásthy nevezetű zugsführer futott hozzá: megütötte engem granat... felfofozlak, ha vissza nem mégy, ha a gr.[ánát] megüt, akkor nem futsz te disznó. [...]



6. kép. Mise után, a Zalosce melletti fakápolnánál. 1916. Gyertyaszentelő Boldogasszony napján. Fotó: Papp Kálmán. Győri Egyházmegyei Levéltár, Papp Kálmán hagyatéka

1915. márc. 9. kedd

Reggel Márton kapitánnyal felmentem a stellungba. Az orosz a Schwarze Kuppét lőtték. Gyönyörű szép út. Utána temettem halottat. Varga pionér Győrszabadhegyről ezt a keresztfeliratot készítette: „Isten njugasztalya Ittfekszik Egy 19. Magyargyerek. Eltemettük Márczijus 8-kán 1915. Bognár István Rábacsécsény. Áldás száljon Hamvajira. Irta Varga Mihály, 19. Pijonér Győr. [...]

1916. febr. 9

Nedves, sáros idő. 9 óra tájban Ruppenthallal a pionieroknál beszélgettem. Megint elégedetlen és szocialista. Déltájban jön a marsbaon. Ezredes ideizen, ő Schuszterral megy elibük. Én is velük Javorszky és Biczóval együtt a falu elején várjuk őket. Elöl jön Csanády az ordonáncokkal, azután sorban a századok. Sorban felállanak a falu elején lévő rögtönzött kápolna előtt. Először ezredes beszél hozzájuk magyar nyelven. Igazán szép. Üdvözlí őket, kötelességüket, reméli teljesíteni fogják, – egy lépést se hátra, magyar fiúk. Utána én beszélek. Mint az ezred papja:

1) vidáman, jó kedvvel menjenek. Ne azon búsongjanak, meddig tart még a háború, annak befejezése úgysem tőlük függ. Ne a kellemetlenségeket, szenvedéseket hánytorgassák, azzal úgysem segítenek. Férfiasan, katonásan szembenézni a fáradalmakkal. Ka-

tonák, a király ruháját viselik, nem asszony szoknyát. Tehát katonai bátorsággal és ne vén-asszonyos fejlődéssel menjenek ki a stellungba.

2) Olyan a stellungunk, mint a töltés, a gát hazánk folyóinak partján. Megakadályozza, hogy az ellenség hullámai elöntsék szép hazánkat. Büszkék legyetek erre, s annál pontosabban teljesítse mindegyik kötelességét. Élő gát minden ember – egyesén is függ a haza védelme.

3) Előről a drótkerítés felől olyan a stellungunk, mint a lánc. Egy-egy szeme a magyar baka, akiket a katonai fegyelem tesz erőssé. Háborúban a fegyelemsértésre nagy büntetés. De ne ettől a büntetéstől való félelem, hanem lelkiismeretük tartassa meg velük a fegyelmet. Ezredünkben eddig ez volt szokásban. Méltók az elődökhöz.

Mikor eljöttek hazulról, templomban. Én is Isten áldásáért imádkozom. Áldjon meg beneteket Atya Fiú Szentlélek! Miatyánk, Üdvözlégy. Éljen a király Éljen a haza.

Azután ezredes az új kadétaspiránsokat és önkénteseket szólította előre és beszélt hozzájuk. Intelligensek, – ez az intelligencia kötelességeket is ró rájuk. Éppen olyanok, mint a többi bakák. Ha otthon selyemágyban és gummirádlisban jártak is – itt a menázsit eszik és mancsaftdeckungban laknak. Jó példával járjanak elő. Szomorú tapasztalatai vannak ezredesnek egy néhány intelligens önkéntessel szemben. Bánásmódjuk tisztességes legyen a bakákkal. Ne gondolják, hogy a mancsaft paraszt, tehát úgy bánhatnak velük, mint a kutyával. Majd elbánik ő azzal az önkéntessel, aki ilyeneket tesz. Neki az ezredesnek a magyar paraszt drága, megbecsülni való és a jóra való parasztkakát ezerszerre többre becsüli mint a hanyag kadétot, ha mindjárt doktor diplomája is van. Ez semmi a háborúban. Gyönyörű jellemvonása ezredesünknek a paraszt megbecsülése. Ilyen ezredorvos forma léha, üres világnézetű emberek tanulhatnak tőle. Amíg romlatlan vérű magyar paraszt lesz, s a míg ez dominál Magyarországon, addig marad meg erősnek a magyar haza. Vége lesz, ha azok kerülnek uralomra, akik romlott, léha lelkületükkel, antikeresztény felfogásukkal sajnos irodalomban, színházakban városokban úgyszólván dominálnak. Móricz Zsigmond piszkos karcolatai a harctérről (eigentlich a harctér mögül). Ma elolvastam Lengyel M. Tánconóját is³⁰ (Lola- halálosan pista Lászlóba. Ez a cigarettafüstöt hajába fújja. – Irodalmi érték: 0. Egyetlen mondat nincs, mit érdemes felírni. [...])

1916. márc. 17. Milno, Galicia

Majd térdig érő sárban kimegyek a stellungba. 16. sz. rezerv. mögött iszonyú sárban várakoznak az emberek a „rezső”-re, hogy vigyék fel az állásba. Ha egyik-másik megcsúszik a sárban, vagy behengeredik, a többiek nevetnek. Egy öreg népfelkelő: „mellyen a magyar ember, – kineveti a másikat ha bajban van. A német azt mondja: Jézusz-Maria, – és segíteni akar!” Egyik igen sok rezsőt a hátára vett és czipeli: „Öreg elmehetnél a masinogeveresekhez traktálnak!” De mind jókedvűen dolgozik, pedig rengeteget kell fáradsnia és csak úgy cuppog bakancsa alatt a sár, alig tudja vonszolni magát. Mint forrás, buggyan be a stellungba a víz (Targer csodája) vízimalom. Jávorszky-hoz megyek be, azután Sámsony-

³⁰ Lengyel Menyhért: A Tánconó.



7. kép. Vízhordó baka. Fotó: Papp Kálmán. Győri Egyházmegyei Levéltár, Papp Kálmán hagyatéka

hoz, ahol Kunnert találok. Mindketten igen el vannak keseredve. Akik a hínterl[and]ban vannak dekorációkat kapnak (Szabó kapit.[ány] állítólag verdienstkreuzot kap), itt, elől dolgoznak a tisztok, életük veszedelemben és dek.[oráció] helyett szidást kapnak ezredeküktől. Általános hangulat a tisztok között. Igen káros hatású, elkészerítő, – ezredesnek az a felfogása, hogy most nincs gefecht, tehát nem jár dekoráció, a munka „hundpflicht”. [...]

1916. VII. 29.

Ma nem akarok ellovagolni. Tegnap este jött Loos, a IV. baontól, úgy szólván egyedül menekült meg. Ma éjjel itt aludt. Rettentő dolgokat mesélt el. Az egész baonból 160 ember nem k[er]ült meg. Konyinszkonál voltak stellungban, – a muszka támadott, trommelfeuer³¹ – hiába. De azután rettentő tömegek jöttek, jobbra benyomták a 85-ösöket, onnan felgöngyölték a 76-os baont, aztán a mi IV. baonunkat. Embereink az utolsó pillanatig lőttek, – egy sem adta meg magát. Efölötti dühükben az oroszok mikor benyomultak az állásba lekaszaboltak mindenkit. Groó nem tudott futni, hogy mi történt vele és Rumpeltessel, nem tudni, – Gavora valószínű fejlődés. Pedig reggel kitüntette magát századjával, – egy komp.-val visszafoglalta a 84-es egész baon elvesztett abschnittot. Foglyot nem ejtettek, hanem mindenkit felkoncoltak. Vid egy hatalmas orosz tányalábolt és földhöz vágott. Hurráh, – Gavora vaskorona rendje! [...]

³¹ Pergőtűz.

1917. nov. 2. Halottak napja³²

Ma reggel, – gyönyörűen kelt fel a nap, az égen egyetlen felhő nem látszott, a Krn havas ormai a reggeli nap fényében csillogtak – elindultunk Kredából, a határszéli szlovén faluból a menekülő, futó olasz sereg nyomán. Utunk a Natisone folyó völgyében vezetett. Lenn a völgyben a kristálykék víz rohan kigyózva, két oldalt magas hegyek és a hegyoldalon kanyarog tovább a széles országút a határ felé. Az olaszok még ezt a részt uralmukban tartották, keskeny vágányú vasutat építettek az út mellé; az olasz útépítő mesterség dicsősége lehet.

Menetlépésben indul az úton az ezred, elől a brigadéros, utána ezredünk stabja, közöttük én is gyalog – nem ülök lóra, mert hűvös van és a gyönyörű panorámát is jobban élvezni akarom, – aztán roham – századunk és így tovább egymásután négyes sorokban a többi századok. Egy-egy zászlóalj mögött a muníciós kocsik, konyhák. Néha megáll a kigyózó embervonal. Előttünk a tüzér szekerek egy-egy meredekebb résznél megakadnak. Az út mellett jobbra a folyó, balra itt-ott is zöld-uniformis rongyokat látok, jobban megnézem: alatta egy elesett olasznak hullája. Ennek itt a keze kinyúlik a fűből a fehér országútra, a kézfej csontjai csupaszon állanak, a húst lerágták róla a patkányok. Odább a másíknak fél-feje hiányzik, az agyvelőrészek odaszáradtak a ruhájához. Még tovább a folyóban egy ló hullája. Combjából valamelyik arra menő éhes katonánk egy darabot már kivágott. És ilyen lóhulla egy-egy kilométer hosszú úton van legalább 3-4. Aztán elfordult olasz teher-autó, körötte szétszórva a nehéz gránátok, melyek közül egyet is csak megemelni erős feladat egy embernek. Gépfegyverrészek, fegyverek, acélsisakok, véres kötszerek lépten-nyomon.

9 óra. Elérünk az olasz határhoz. Két összelőtt emeletes kis ház egymással szemben. Egyik az olaszoké, másik a miénk volt. Háromszoros éljen harsan keresztül a századokon, fotografálok, – megyünk tovább, most már olasz földön ugyanolyan sziklás hegyek közt. A völgy egy helyen összeszorul, annyi hely van, hogy a folyó mellett az út keresztül furakodik. Itt a menekülő olaszok robbantani próbálták az utat. Nem sikerült, csak kevéssé sérült meg. Nem messzire ettől homokzsákokból állást hevenyészett a visszavonuló olasz ellenség, hogy feltartóztassa az előrevonuló csapatokat, – aligha került a sor ellenállásra.

Az úton szemközt velünk hosszú csapat közeledik. Olasz foglyok, német katona vezeti, kíséri őket feltűzött szuronnal. Egy századra való, utána még egy, – és ettől fogva egész estig, míg be nem értünk, az utat emberekből álló két kigyózó tömeg foglalta: egyik mi voltunk fegyveresen útban Cividale felé, a másik tömeg olasz foglyok fegyvertelen tömege, lehettek vagy 15 kilométer hosszúságban, ellenkező irányban mozgott az osztrák határ felé.

Házcsoport tűnik fel, az első olasz falu az út mellett. Emeletes házak, – egy-kettő szép, modern, úri épület. Csak voltak, legtöbbszörnek a fala áll csupán, – mindegyik megromolva, ablakok kitorve, tető ledöntve – körülöttük füstölgő, bűdös parázs, piszok, rombolás.

³² Három különálló lapon, ceruzával írva.



8. kép A 19-esek átkelése a Tagliamentón. 1917. november. Fotó: Papp Kálmán.
Győri Egyházmegyei Levéltár, Papp Kálmán hagyatéka

Déltájban menetelő oszlopunk megáll egy másik falu mellett. Elöl valahol megakadtak a szekerek, nem mehetünk tovább. A bakák beosonnak a házakba. Egyik három gesztenyével, másik körtével, legtöbb boros üveggel tér vissza. Van itt minden. Házak nagyrészt üresek, a lakók elmenekültek. Egy-pár öreg ember, gyerek, ijedt, kétségbeesett arccal álldogál a házak mellett, félénken emeli meg láttunkra kalapját. Hatalmas robbanás reszketteti meg a levegőt. Mi az? Hátralovagolok, – egy német katona játszott kézigránáttal, felrobbant, s vagy 200 kg. súlyú láda vele együtt. Jajgatás emberhús-cafatok, vér.

A nap már lefelé indul az égen ismét megindulunk. (Nagy mezőváros felé.) San Pietro-ba érünk. A főútcán visz keresztül utunk, minden üzlet feltörve, kirabolva, értékes holmik, vászon, fehérenemű a sárba taposva. Bank. Benézek egy úri házba. Finom ebédlő asztal – mahagóni összehasogatva, kristály-tükör széttörve, fiókok kihúzva, összezúzva. Emberek tették ezt, vagy bestiák? Összeszorul a szívem. A falu túlsó szélén pihenünk. Itt már alacsonyak a hegyek, széles a síkság, melegen süt a nap. Az úttól jobbra-balra gyümölcsös, zöld őszi vetés, szederfák, szőlőlugasok, kukorica – minden dróttal körülkerítve. termékeny olasz föld odább kanyarog a kék Natisone. Letelepszünk a földre, készül az ebéd a tábori konyhán. Rossz gulyást tálalnak, a földön elnyújtózva sietve megesszük aztán sietünk tovább. Utánunk a 83-asok jönnek zenével.

Már egészen besötétül, mikor hátrahagyva az ezredet lovamon egyedül előrekocogok be Cividale-ba. Az úton messziről két vörös szem világít elém: a németek már próbatat végeztek a keskeny vágányú vonat zsákmányolt mozdonyával. (14 jutott kezünkre.) Szabó kapitány, a kvartélycsináló a város előtt az alpinik kórházánál vár bennünk. Itt lesz ezredünk beszállásolva. Techn. Komp. már itt van. Bemegyek, fel a II. emeletre, – zaj, piszok mindenütt. Az idegeim alig tudják elviselni. Szinte remegve vetem magam agy székre szobámba, – mely egykor a kórház irodája volt, az iratok felforgatva, a tinta kiöntve és csak egy kis csönd, nyugalom után vágyakozom. De hiába, nemsokára megérkezik az ezred, a stab. Szobámban 3-an fogunk lakni, azonkívül étkező is lesz, mellettünk lesz Szabó, – ők is rajtunk járnak keresztül. Elkészül a vacsora, hozzáülünk de igen nyomott a hangulat. Nem ízlik az étel nekem sem, csak békét szeretnék. Közben Kovács és a többiek szomorú dolgokat mesélnek el. A falvak, de különösen Cividale feldúlva, négy tüzet az olaszok gyújtottak (raktárak) legszebb Natisone-hidat a városban felrobbantották – aztán a mieink az üzleteket kirabolták, mindent felhasogattak, a magánházakat is felforgatták. Civil lakosság a városból majdnem mind elmenekült, csak a plebsből maradt néhány a falukban. Akik visszamaradtak azoknak is szomorú a sorsuk. Akárhány leányon, asszonyon erőszakot követtek el katonáink. Mivé lesz az ember? És arra gondolok, hogy ha ezt a borzalmat otthon. [...]

1918. jún. 16. vasárnap

Reggel csak 9-kor bújok ki odúból, doktor mellől, nagyon rossz érzéssel. Sáros, lucskos a deckung előtt 96-osok fekszenek sorban a sárban, rüsztung³³, piszok mindenütt. Mosakszom, feketekávét iszom, – aztán mit csináljak? Sötét lyukba, – künn a sárban? Gránátok hullanak el[öttü]nk a szigetre, mögöttünk a tüzéségre. A házba a sebesültekhez. Még mindig 106-osok. Borzalmas veszteségük volt, – a szigeten, az állás előtt sorban fekszenek a hullák és a sebesültek, csak jajgatnak, de nem lehet rajtuk segíteni. Mihelyt valaki mutatkozik, gépfegyvertűz és gránátok. Egyesek úgy másznak be, ha bírják. Rettenetes állapotban vannak. És a kínzó érzés, hogy nem lehet segíteni az állás előtt fekvőkön, nem lehet őket behozni. És hozzá ennyi áldozat árán még sem sikerült az egész akció. Kit szídjunk? A németeknek biztosan sikerült volna.

Az általános helyzetről meglehetősen orientálás nélkül vagyunk, csak úgy beszélük, hogy Montello kezünkben van és délre is egyik corps átkelt a Piavén. Délben már hoznak off. menazsit, estig feketekávén és wurston, kenyéren élünk. Estefelé nagy ágyúzás délre tőlünk. Az a hír kel nemsokára szárnyra, hogy az 58 divízió szintén átkelt a Piavén és diadalmasan halad előre. Talán már éjjel mi is mehetünk, átkelhetünk. Nagy öröm és vigasztalódás, hogy azután megint a lehangoltságnak adjon helyet. E két érzés hullámszik bennünk e napokban. A szakadó esőben a Rgtskmdóra megyek (Damm-ba³⁴ beépített deckung), – ezredes és a többi urak már ott állnak készenlétben, hogy visszamenjenek

³³ Felszerelés

³⁴ Töltésbe



9. kép. A felrobbantott Piave híd Bulleno mellett. 1918. Fotó: Papp Kálmán.
Győri Egyházmegyei Levéltár, Papp Kálmán hagyatéka

Villa Baldini, majd Bellusiba, – nem tudnak semmit a déli sikerekről, – sem Spresiano bevételéről. No hát! Megint csalódás. Pedig pontonokat és tüzérséget is láttunk a szigetre menni. Megint vissza és csak bebújunk az odúba, úgy 12 óra tájban elszenderedem. Ma éjjel két század megy ki halottakat eltakarítani, sebesülteket behozni. Sebesülteknek hullá-szaguk van. Eső, vér összefolyik a fadragén, úgy fekszenek a piszkos lében. [...]

1918. jún. 19. szerda

Micsoda érzés volt: éjjel 3-kor megérkezni Belusiba, ahol kvártýérlól [!] gondoskodva volt, civil nyitott ajtót és szobámba vezettek, ahol otthoni berendezés, női ruhák illata és – ami fő: ruganyos ágy, a deszkán való fekvés eddig úgyis megviselt. Idegeim is zaklatottak. Megmosakodom, lefekszem, – a szomszéd szobában civilek. Reggel arra ébredek, hogy

ketten átsuhannak a szobán. Szép terras, valami vendéglőféle. 5 nap óta ma délben először meleg étel. Ebéd után kis alvás, aztán indulás 3 órakor, mars Rai, Fae-n át Rustiane-be. Telek Bandival 9kor érünk oda. Honvédek, magyar csapat mindenütt. Vacsora és egy szobában Sen lefekszünk.

1918. jún. 20. csütörtök

Fáradt – kietlen úr- az egész világ. Csavargok. templomba megyek – körötte sírok, de benn elég rendben minden, semmi rombolás, pedig a falú evakuálva van. Feldrabbi, Roy ott van nálunk, a feldrabbi mindjárt érdeklődik a zsidó tiszt felől (Menczer) aki elesett. Délben még elég jókedvvel ebédelünk, délután kezd szakadni az eső, vigasztalan, sötét esős idő. Úgy 7 óra tájban parancs, hogy készenlétben legyen az ezred (marsbereit) megyünk – valószínűleg a Piavén túl Stellungba. Szép jövő vár reánk.

Este 10 órakor ott kellett lennünk a salgaredai Kriegs-brücke-nél, hogy átkeljünk, de 9kor még mindig marsbereit állunk. Zuhog az eső. Végre jön a parancs az indulásra. Csupa vizek vagyunk, térdig sárban állunk, míg az egész Kolonne kifejlődik, hogy indulhatunk. Megyünk, az első negyedórában már cuppog a víz a bakancsunkban. Házak az út mellett, ablakukból világság szűrődik ki, irigyen nézzük: beh jó volna ott éjszakázni. Vöröskeresztes autók jönnek sebesültekkel – a 14. Divis. San. Col.-tól. Megyünk tovább – már gránátlyukak, maszkirung. 44-es San. Col., szép majorban. Ráfordulunk széles útra, meg-megállunk, igen lassan megy a mars, látszik, hogy a hídon torlódások vannak. Gránátokat lő az olasz messze hordó ágyúiból, halljuk már a zuhogást. Sebesülteket hoznak 4-en. Gyalog is jönnek könnyű sebesültek.

1918. jún. 21.

Elmúlt már éjfél. 1 óra tájban házromok közt vezet el az út. Muníció hever szertesztét. Goschenhoffer kapitány mellettünk. (A Hilfsplatz a Rjl végén, a zsandárok előttünk.) Egy nehéz gránát tíz lépésre tőlünk bevág és utána G.[oschenhoffer] a földön hever, majdnem engem is magával ránt, felkel, hebegni kezd, nem sokára állani, remeg, sír, támogatni kell. Rettentő benyomás. Visszaküldjük a Gef. trénhez. Tipegünk lassan tovább. Hol itt, hol ott egy gránát. Olasz scheinwerferek³⁵ működnek. Világító rakéták. Borzasztó lassúnak tetszik a mozgás. Sár rettentő. Végre a hídroz érünk. Csónakokon végig deszkák. 4-es sorokban ott állunk már. Türelmetlenség tetőfokra hág. Végre elindulhatunk, alig várom, hogy a másik oldalra érjek. Zúg a Piave, – amint a hídon megyek, egy nehéz gránát a vízbe. Hajnali 4 óra felé jár az idő. A másik oldalon rettenetes tömeg (vagy 2 ezred) és tüzérség vár, hogy szabad legyen a híd. Világosodni kezd lassan, Istenem, mi lesz itt, ha a nap feljön, repülők jönnek, lövik a hidat, – csupa emberhalál és vér. A másik oldalon a 2. Baon pihen, sárban, gránáttölcsérben. Tovább indulunk, félelmes érzés, mögöttünk a Piave, csak ez az egyetlen keskeny híd, – itt aligha van visszatérés, – csak fogság

³⁵ Reflektorok, fényszórók.



10. kép. A 19-esek katonai temetője, valahol a Piave mellett. 1918. Fotó: Papp Kálmán.
Győri Egyházmegyei Levéltár, Papp Kálmán hagyatéka

vagy halál. Elhatároztam, hogy ha visszavonulás lesz, – inkább a rohanó Piaveba vetem magam, de fogoly nem leszek. Elgondoltam már, hogyan vetem le ruháimat, mit vehetek magamhoz és hogyan kell úsznom, merre vegyem az irányt. Gyanús, hogy tűzerek ágyúk visszajönnek.

Megindulunk. Prigly MSK-ja, – vonszolják a traktöröket. Borzasztó út az agyagos sárban. Gránáttölcsek fenekén vér, sár, emberi velődarabok. Hullák szerteszét, – olaszok, mieink, megkékülve, sárral-vérrel bemocskolva. Egy-egy láb, – fejdarab. Vonszoljuk magunkat, minden ember csupa sár. Vince százada, elérünk a töltéshez. Itt volt az olaszok állása. Deckungok szétrombolva. Levéldarabok, ruhacafatok, könny, gázmaszkák, mu-

níció szertesztét. Belebotlunk kézigránátokba. Közben a messze hordó ágyú keményen lő. Az út húzódik, mikor lesz már vége? Kis folyón átbukfencezünk. Szembe állandóan sebesülteket hordanak. Egyik készülődő ponton híd roncsait lövi erősen az olasz, – a víz százszorosan veri vissza a gránát recsegő robbanását. Tovább-tovább, mint az elátkozott Ahasvér. Meddig tart az emberek küzdelme. Az izzadság foly rólunk, lábunk belesüpped az agyagba, remeg a fáradságtól. Drótsövény szakgatja szét ruhánk. Közben látjuk az itt lévő csapatok lyukait a töltésben. Sárga parolás osztrák bakák, nyomorúságos a képük: sár, fáradság, kétségbeesés. Idejöttünk? 3 olasz fesselballon fönn van már és takarnunk kell magunkat, hogy az ágyútűz reánk ne irányuljon.

A századok közt megyek – csodálkoznak, hogy én is itt vagyok. Előttünk haladó I. baon felett egy gránát csap le, bele a tömeg közé, hatalmas porfelleg, sár, víz csapódik fel, végigfut a borzongás hátunkon. Jajgatás, ordítás – az emberek szétfutnak. A tiszt megnézi, máris elkezdi kiabálni, ne álljon meg a menet, tovább, sebesültekhez szanitéc, halottakat ott hagyni. Odanézünk, egy tőből levágott kéz, bélcafatok – két ember roncsai, egy ló felfordulva. Az egyik ember gallérja a bokron, káplár volt. A sebesülteket viszik egy összelőtt házba. Én imádkozom. Két súlyos sebesültnek utolsó kenetet, hamarosan feloldozás – és futnom kell tovább.

Végre megérkezünk a vasúti töltéshez (Oderso-Treviso), – megáll a Kollonne. Itt maradunk? Oda vetem magam egy töltésbe vájt Lyukba (vízzel, piszokkal tele) és pihenek, a bakák szintúgy körülöttem. Annyira fáradt vagyok, hogy nem tudok velük beszélni. 9 óra felé jár az idő. És itt a szabadban deckung nélkül fekszik az egész ezred. Mellettük egy olasz beton-gépfegyverfészek van. A fáradságtól nehéz a fejem, szemem becsukódik, de aludni nem tudok. Az olasz tüzéség pedig megszakítás nélkül lövi a Piavét, és köröttünk a terepet. Sebesülteket állandóan szállítják tovább, de sirlalmas látni, hogyan vonszolnak a szanitécék egy-egy súlyos sebesültet, a sárban benn akad a lábuk, megbotlanak, leejtik a sebesültet. Közlebb jönnek a gránátok, rájuk szórják a földet (messze hordó nehéz ágyúk – mást sem hall az ember, mint grán.[át] susogást és robbanást.) És olyan bizonytalan a helyzet köröttünk. Mennyire vagyunk előre, hol vannak az olaszok, miért vagyunk itt. És olyan tehetetlennek érezzük magunkat az olasz tüzéség megsemmisítő ereje előtt. Mi tulajdonképpen tartalék vagyunk.

És így nehéz tüzéségi tűzben állunk egész nap. Egyik robbanás a másikat éri. Lassankint egészen apatikus lesz az ember. Fejem zúg, a föld meg-megremeg. Ha egy házba bevág, – magasra felcsapja a tetejét. Az idő lassan múlik. 1 óra, 3 óra délután. A levegő hullák és égő testek bűzétől terhes. repülők, olaszok járnak fölöttünk: decken. Befekszem a M. G. fedezékbe (Hubai, Buchwald) talán tudok aludni. Elgondolkodom: Istenem, ha most édesanyám, Béla tudná, milyen helyzetben vagyok, kétségbeesnének. Milyen jó, hogy nem látnak a távolba. II. baonskmdo jó helyen: alagútban. Szükségem elvégezni, – nehéz künn, – hullanak mindenütt bakák. 3 óra délután. Még mindig nem múlik el ez a nyomorúságos nap: enni nem tudok, bár hátizsákomban van ennivaló, aludni sem, olyan bódult félálomban, – idegeim a végsőkig vannak feszülve, még egy napig nem bírom ki. Szabó üdvözlöl és azt mondja menjek a Gef. trenhez. Az éjjel oda is fogok men-

ni, csak a visszamenetel is nehéz állandó tűzben. Úgy 6 óra felé fokozódik a tűz, egész pergés lesz, – a mieink is lőnek, tüzeink, mintha gázzal lőnének, – borzalmas hangzavar, levegő, földrázkódás, robbanások egymásutánja, mintha égiháború lenne.

Mindenki hallgat, nincs kedve senkinek se beszélni, csak azt várjuk, mikor vág be testünkbe a gránát. Mert már jobbra-balra mindent fölszántott, most ránk kerül a sor. Gépfegyver szól elől, gyalogsági tűz, – vajjon mi lehet ez? Mi támadunk? Az olaszok? Múlik az idő, de a tűz nem szűnik. meddig bírják idegeim. Várom, hogy csak kicsit is szűnjék a tűz, elindulok pihenni a Gef. Trénhez. Megnézem órát: éjféle 12 óra. Közelednek a töltésnél alakok: szakácsunk és Kolibri a vacsorát hozzák. Csudálkozom, hogy ilyen tűzben kijönnek. Odahozzák: nem eszem. Póstát hozzák, ennek megörültem. Testvérenek egy lapja Hévízről, többen aláírták – jól mulatnak a cigánymuzsika mellett. Istenem! Olyan visszásan hatnak a kedves sorok ebben a szituációban. A hold magasan van már az égen. Fényénél olvashatok nagyjában. De a zaj zavar. Enni nem tudok, akarom őket tovább küldeni a Rgtskmmdóra, (hallom, hogy ezredes és a többiek is nagyon idegesek, őket még jobban vereti az olasz gránáttal), ekkor fönn a töltésen egy csapat közeledik, vezetőjük lekiált hozzánk, kik vagyunk. Rgtshilfspl. 19 – Anschliessen, hallatszik a parancs. Nekem sem kell több. Köpenyt magamra, sisakot, sietve indulok, Pistát hívom, szakácsot és indulunk a töltésen. Klempa a III. baonnal a csapat, melyhez csatlakozunk.

Mögöttünk erős gyalogsági tűz, ágyúk is lőnek, de már nem oly eszeveszetten. A hídra lő, – úgy vesszük észre. Tehát vonulunk vissza – az egész ezred, s az olasz valamit észrevett. Hamar a hídhoz érünk, fellélekzem, amikor meglátom 76-os techn. komp. megy át rajta. Belefurakodunk és sietünk át a hídon. Semmi baj sem történt. Pedig féltem, hogy mire odaérünk, szét lesz löve a híd. Még a túloldalon egy darabon amelyet löni szokott sietünk, aztán meglassítjuk lépteinket, tejet kérek szakácstól és jóízűen iszom. A jó Isten megsegített, – akik szeretnek jól imádkoztak értem, – hála legyen mindenkinek. Fáradt vagyok, alig bírom a vagy 8 km utat megtenni, de most már minden könnyebb.

3 óra után Ruslign-be, Móric lakásába, – egy szobába, ahol már 3 ismeretlen aludt, a padlóra vettetek egy pokrócot, levetem ruhástim, sárosan magamat a padlóra és alszom. Álmom kínos, még hallom a gránátok suhogását, fel-felriadok.

1918. jún. 22. szombat

½ 10kor indulás Arseri di Sopra-ba – az ezred oda masírozott. 12 óra után az út mellett ezredest, Sarussyt meglátom. Ebédelek, már feledve minden, de az idegek szinte fájnak. Hilfsplatz Gef. trén. Lefekszem a szabadba. Estére új helyünkre megyünk: Arseri di Sotto. Házban a Rgtskmdo, éjfél lesz, mire lefekszem, szobában csendben. Hála Istennek.